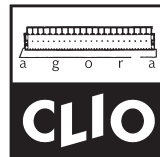

Јорам Хазони

ВРЛИНА НАЦИОНАЛИЗМА

Превели са енглеској
Сања и Миша Ђурковић

IES

Београд, 2021

Ова књиџа је с љубављу њосвећена члановима мој њлемена

Авиџалу

Тешелеџу

Ефраиму

Јардени

Хадару Ахиаду

Гаврилу

Бенјамину Зеев Нецаху

Јосефу

Елиаху

Садржај

Увод

Повратак национализму	13
-----------------------------	----

I

Национализам и западњачка слобода

1. Две визије светског поретка	29
2. Римска црква и њена визија империје	35
3. Изградња протестантског система Запада	40
4. Џон Лок и либерални систем	46
5. Дискредитовани национализам	58
6. Либерализам као империјализам	65
7. Националистичке алтернативе либерализму	72

II

Одбрана националне државе

8. Две врсте политичке филозофије	81
---	----

9. Основе политичког поретка	84
10. Како се, заправо, рађају државе?	99
11. Посао и породица	106
12. Империја и анархија	113
13. Национална слобода као принцип уређења	122
14. Врлине националне државе	131
15. Мит о федералном решењу	162
16. Мит о неутралној држави	176
17. Право на националну независност?	189
18. Основни принципи поретка националних држава	198

III

Антинационализам и мржња

19. Да ли је мржња аргумент против национализма?	211
20. Кампање блађења Израела	214
21. Имануел Кант и антинационалистичка парадигма	218
22. Две лекције из Аушвица	223
23. Зашто се ненормалности Трећег света и ислама прихватају без протеста	229
24. Британија, Америка и друге нације за жаљење	234
25. Зашто империјалисти мрзе	239

Закључак

Врлина национализма	247
Изрази захвалности	255
О аутору	257
<i>Миша Бурковић</i> Нација против империје	259
Индекс	265

УВОД

Повратак национализму

У Британији и Америци политика је направила заокрет према национализму. За многе је то проблематична чињеница, посебно за поједине припаднике образованијих кругова у којима се глобална интеграција већ дуго сматра предусловом утемељене политике и моралне пристојности. Из те перспективе, чини се да су одлука Британије да напусти Европску унију и реторика обједињена у слогану „America first“ која стиже из Вашингтона означили повратак у примитивнију фазу историје у којој су отворено подржавани ратови и расизам који су, уједно, одређивали политичку агенду различитих нација. Плашећи се најгорег, јавне личности, новинари и академски грађани у јавном животу Америке и Велике Британије најоштрије су се успротивили идеји повратка национализму.

Али национализам није одувек посматран као зло каквим га данашњи јавни дискурс представља. До пре само неколико деценија, националистичка политика обично је повезивана са ширином ума и благонаклоним духом. Прогресивци су *Чејрнаесџ* *џачака* председника Вудроа Вилсона и *Ајланијску џовељу* коју су написали Френклин Рузвелт и Винстон Черчил сматрали светионицима наде за човечанство, и то управо зато што су их видели као изразе националиста који су поробљеним народима широм света обећавали националну независност и самоопредељење. Конзервативци као што су Теодор Рузвелт, Двајт Ајзенхауер и њима слични говорили су о национализму као о позитивном

добру, док су Роналда Регана и Маргарет Тачер конзервативци ценили због „новог национализма“ који су унели у политички живот. Читав свет је ценио и поштовао националистичке политичке покрете, које су водили државници попут Махатме Гандија и Давида Бен-Гуриона, којима су своје народе водили ка слободи.¹

Извесно је да су многи државници и интелектуалци који су пре неколико генерација прихватили национализам знали понешто о томе, и нису тек тако покушавали да нас одведу у примитивнију фазу историје, у ратове и расизам. Шта су, онда, они видели у национализму? Начињен је изненађујуће мали број покушаја, и у јавној сфери и у академским круговима, да се одговори на ово питање.

Моје порекло омогућило ми је одређене увиде у ову тему. Читавог живота био сам јеврејски националиста, циониста.² Попут већине Израелаца, тај политички став наследио сам од родитеља, баба и деда. Моја породица се доселила у јеврејски део Палестине крајем двадесетих и почетком тридесетих година двадесетог века, са циљем да успостави независну јеврејску државу. У томе су и успели, те сам већи део свог живота провео у држави коју су основали националисти и којом су, све до данас, махом управљали националисти. Током година упознао сам мноштво националиста, укључујући јавне личности и интелектуалце из Израела и других земаља. Иако нису сви међу њима били баш по мом укусу, свеукупно гледано то су људи којима се истински дивим због њихове оданости и храбрости, здравог разума и моралне чистоте. За њих национализам није некаква недокучива политичка болест која повремено захвата поједине земље без правог разлога и циља, како то многи данас изгледа мисле у Америци и Британији.

¹ О Регановом „новом национализму“ видети: Norman Podhoretz, „The New American Majority“, *Commentary* (January 1981); Irving Kristol, „The Emergence of Two Republican Parties“, *Reflections of a Neo-Conservative* (New York: Basic Books, 1983), 111.

² За моја схватања јеврејског национализма видети: Yoram Hazony, *The Jewish State* (New York: Basic Books, 2000); „Did Herzl Want a Jewish State?“, *Azure* 9 (Пролеће 2000); „The Guardian of the Jews“, *Azure* 13 (Лето 2003); „Character“, *Azure* 14 (Зима 2003).

За њих је национализам блиска политичка теорија на којој су подигнути, теорија на којој би свет политике требало да се заснива.

У чему је суштина политичке теорије национализма? Национализам на ком сам одрастао представља скуп принципа који подразумевају да је свет најбоље уређен када народи могу сами да одређују независни правац свог кретања, да негују своје традиције и да следе сопствене интересе без уплитања других. Овом становишту супротставља се империјализам, који тежи томе да у свету успостави мир и просперитет тако што ће у највећој могућој мери ујединити човечанство у јединствен политички режим. Не мислим да национализам нема никаквих мана – за обе теорије могли би се прикупити докази који мање или више иду томе у прилог. Али оно што се не може учинити без замагљивања јесте да се избегне избор између ова два става: или у принципу подржавамо идеал међународне владе односно режима који намеће своју вољу потчињеним народима када његови лидери то сматрају неопходним; или сматрамо да би народи морали слободно да одлучују у ком правцу желе да се крећу, и да им се у ту одлуку не уплиће таква међународна влада или режим.³

³ Моја дефиниција национализма темељи се на традицији политичке мисли коју представља Мил, који је тврдио да је „уопште неопходан услов за слободне институције то да би границе власти требало углавном да се подударaju са границама националности“. John Stuart Mill, *Representative Government, у Utilitarianism, on Liberty, and Considerations on Representative Government*, у Geraint Williams (London: Everyman, 1993 [1861]), 394 (John Stuart Mill, *Izabrani politički spisi*, том II, *Razmatranja o predstavničkoj vladavini*, Informator, Fakultet političkih nauka, Zagreb, 1989). Слично томе, Мацини је тврдио да „са изузетком Енглеске и Француске, можда не постоји ниједна појединачна држава чије садашње границе одговарају [Божјем] плану ... Природне поделе и урођене, спонтане тенденције народа замениће произвољне поделе које су направиле зле владе. Мапа Европе ће бити поново нацртана. Слободне нације ... ће се уздићи“. Guiseppe Mazzini, „The Duties of Man“, у *Cosmopolitanism of Nations*, у Stefano Recchia и Nadia Urbiniti, превео Stefano Recchia (Princeton: Princeton University Press, 2009 [1859]), 93. Традиционално повезивање национализма са погледима ове врсте је компромитовано ширењем нових дефиниција које се промовишу у академским круговима. Од ових, можда најближи традиционалном гледишту је став Ернста Гелнера, који тврди да је национализам „политички принцип који сматра да политичка и национална целина треба да се подударaju“. Gellner,

Дебата између национализма и империјализма поново је постала актуелна 1989, с падом Берлинског зида. Тада је окончана борба против комунизма, па су западни лидери своју пажњу преусмерили на два велика империјалистичка пројекта: на Европску унију, која је од својих земаља чланица постепено преузимала многа овлашћења која се обично повезују са политичком независношћу, и на пројекат успостављања америчког „светског поретка“, у ком ће земље које се не повинују међународном праву бити присиљене да то учине, махом употребом америчке војне моћи. Иако њихове присталице не воле да их тако зову, ово јесу империјалистички пројекти, и то из два разлога: прво, њихов циљ је да преузму процес одлучивања од независних државних влада и повере га међународним владама и телима. И друго, као што се лако може видети из литературе коју пишу људи и институције које подржавају ове подухвате, ови пројекти су свестан део империјалистичке политичке традиције, која своју историјску инспирацију црпе из Римског, Аустроугарског и Британског царства. На пример, Чарлс Краутхаммер је још у освит постхладноратовског периода изнео тезу о америчкој „универзалној доминацији“, позивајући Америку да успостави „суперсувереност“ која ће управљати над константним „обезвређивањем... појма суверенитета“ у свим државама света. Да би боље описао своју визију, Краутхаммер се служи латинским термином *Pax Americana*, успостављајући слику Сједињених Држава као новог Рима: баш као што је Римско царство наводно успоставило *Pax Romana* (или „римски мир“) који је целој Европи донео мир и безбедност, тако ће и Америка сада успоставити мир и безбедност у целом свету.⁴

Nations and Nationalism (Oxford, UK: Blackwell, 1983), 1 (Ернст Гелнер, Нације и национализам, Матица српска, Нови Сад, 1997).

⁴ Charles Krauthammer, „Universal Dominion: Toward a Unipolar World“, *The National Interest* (Зима 1989–1990), 46–49. Краутхаммер објашњава да не говори о САД као о империји јер „ми нисмо гладни територија“. Charles Krauthammer, „Democratic Realism: American Foreign Policy in a Unipolar World“, Irving Kristol Annual Lecture, American Enterprise Institute, February 10, 2004. Међутим, погрешно је претпостављати да империјализам изражава глад за територијом. То је пре израз глади за контролом других нација – нешто за шта многи аналитичари

Могло се очекивати да ће овакав процват империјалистичких политичких идеала и пројеката у последњој генерацији иницирати жустре дебате између националиста и империјалиста о начину на који би светска политика требало да буде уређена. Али све доскора овакве дискусије упадљиво су избегаване. Још од 1990, када су Маргарет Тачер сменили чланови њене партије зато што је изнела одређене сумње у вези са Европском унијом, дословно нико са позиција моћи, ни из Америке ни из Европе, није показао никакав интерес за отварање расправе о визијама које су у средишту ова два сродна пројекта изградње царства.⁵ Овај необични консензус омогућио је да се и европски и амерички „светски поредак“ неометано развијају а да притом не изазову експлозивну јавну дебату.

Истовремено су политички и интелектуални заступници ових пројеката и даље били изразито свесни чињенице да Европљани можда и неће претерано благонаклоно гледати на идеју обновљеног „Немачког царства“, чак и ако се њиме номинално буде управљало из Брисела. Знали су и то да ни Американце не одушевљава идеја „Америчког царства“. Управо је због тога скоро целокупна јавна дискусија на ову тему укључивала нејасне термине новоговора са мноштвом неодређених еуфемизама, као што су „нови светски поредак“, „све јача унија“, „отвореност“, „глобализација“, „глобално управљање“, „подељени суверенитет“, „поредак заснован на правилима“, „универзална јурисдикција“, „међународна заједница“, „либерални интернационализам“, „транснационализам“, „америчко вођство“, „амерички век“, „униполарни свет“, „неопходна нација“, „хегемон“, „супсидијарност“, „играти по правилима“, „права страна историје“, „крај историје“,

изгледа верују да се данас може постићи бомбардовањем и другим методама које не захтевају анексију територије. Сличан поглед појављује се код William Kristol и Robert Kagan, „Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy“, *Foreign Affairs* 75:4 (јул–август 1996), 18–32, који предлажу „беневоолентну глобалну хегемонију“ где се хегемонија дефинише као „претежни утицај и ауторитет над свим другима који су у њеном домену“ (с. 20).

⁵ За схватања Тачерове видети њен Speech to the College of Europe („The Bruges Speech“), 20. септембра 1988; Margaret Thatcher, *Statecraft* (New York: HarperCollins, 2002), 320–411.

и тако даље.⁶ Све је то трајало читаву генерацију, док најзад право значење тих израза није постало јасно широј јавности, са резултатима које тренутно видимо.

Остаје да се види да ли ће се излив националистичких осећања у Британији и Америци на крају испоставити као најбоља опција. Али можда се ипак сви можемо сагласити са чињеницом да је прошло време за испразне разговоре. Дебата између национализма и империјализма је нешто што је пред нама. Империјализам и национализам су важни и супротстављени идеали који су се и у прошлости сукобљавали, а који су сада наставили некадашњи окршај. Оба становишта заслужују да се о њима промисли пажљиво и с дужним поштовањем, што подразумева и то да се о њима говори у јасним, недвосмисленим терминима како бисмо сви могли да разумемо о чему тачно причамо. Надајмо се да ће се ова, већ доброно окаснела, дебата одвијати на отворен, разуман и јасан начин.

Ову књигу сам написао како бисмо имали попис разлога који иду у прилог национализму.⁷ Како бих допринео што јаснијој и

⁶ У вези са оклевањем империјалиста да употребе овај израз, Томас Донели примећује, „Нема много људи који ће о томе причати отворено. ... Неугодно је за многе Американце. Па користе кодне фразе попут „Америка је једина суперсила“. Thomas E. Ricks, „Empire or Not?“ *Washington Post*, 21. август 2001. Но, после удара Ал Каиде на САД 11. септембра обе стране, заговорници и критичари, почели су наглашеније да говоре о империји. Max Boot, „The Case for American Empire“, *Weekly Standard*, 15. октобар 2001; Stephen Peter Rosen, „An Empire If You Can Keep It“, *National Interest* (пролеће 2002); Stanley Kurtz, „Democratic Imperialism: A Blueprint“, *Policy Review* (мај 2003); Herfried Münkler, *Empires*, превод Patrick Camiller (Malden, MA: Polity, 2007 [2005]) (Herfried Minkler, *Imperije, logika vladavine svetom – od starog Rima do Sjedinjenih Država*, Albatros plus, 2009); Niall Ferguson, „America as Empire, Now and in the Future“, *The National Interest* (23. јун 2008). Критички приступ понудили су Andrew Bacevich, *American Empire* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2002); Michael Ignatieff, „The American Empire“, *New York Times Magazine*, 5. јануар 2003; John Judis, *The Folly of Empire* (New York: Scribner, 2004). За формулације универзалног политичког поретка које не користе термин „империја“, видети, између осталих Alexander Wendt, „Why a World State Is Inevitable“, *European Journal of International Relations* 9 (2003), 491–542; Anne-Marie Slaughter and John Ikenberry, *Forging a World of Liberty Under Law* (Princeton, NJ: Woodrow Wilson School, Princeton University, 27. септембар 2006).

⁷ Аутори који су недавно бранили поредак независних националних држава, укључују Roger Scruton, „In Defense of the Nation“, у: *The Philosopher on Do-*

разумљивијој дискусији, под појмом „глобализам“ подразумевају оно што он очито и јесте – верзија некадашњег империјализма. Исто тако нећу губити време покушавајући да улепшам национализам тиме што ћу га звати „патриотизам“, како то многи данас чине у круговима у којима се национализам сматра нечим неприкладним.⁸ Термин патриотизам уобичајено се односи на љубав или оданост коју особа осећа према својој независној земљи. Термин национализам такође се често може користити на исти начин, као кад говоримо о Мацинију или Гандију као италијанском, односно индијском националисти. Али национализам може бити и нешто више од тога. Како сам већ рекао, постоји дуга традиција у којој је тај појам коришћен у смислу теорије најбољег политичког поретка, то јест антиимперијалистичке теорије која тежи успостављању света сачињеног од слободних и независних држава. И ја ћу управо на тај начин користити овај термин у наставку текста.

Једном кад се догађаји сагледају у светлу овог дуготрајног сукоба два непомирљиво супротстављена становишта о политичком поретку, много је лакше схватити читаву тему, из чега може да се изроди и умнији разговор.

ver Beach (New York: St. Martin's Press, 1990), 299–328; David Miller, *Nationality* (Oxford, UK: Oxford University Press, 1992); Gertrude Himmelfarb, „The Dark and Bloody Crossroads: Where Nationalism and Religion Meet“, *The National Interest* 32 (Лето 1993), 53–61; Margaret Canovan, *Nationhood and Political Theory* (Northampton, MA: Edward Elgar, 1996); Lenn Goodman, „The Rights and Wrongs of Nations“, у *Judaism, Human Rights, and Human Values* (Oxford, UK: Oxford University Press, 1998), 137–161; John Bolton, „Should We Take Global Governance Seriously?“ *Chicago Journal of International Law* 1 (2000); David Conway, *In Defense of the Realm* (Hampshire, UK: Ashgate, 2004); Jeremy Rabkin, *Law Without Nations?* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005); Pierre Manent, *A World Beyond Politics?* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006); Natan Sharansky, *Defending Identity* (New York: Public Affairs, 2008); John Fonte, *Sovereignty or Submission* (New York: Encounter, 2011); Dani Rodrik, *The Globalization Paradox* (New York: Norton, 2011); Bernard Yack, *Nationalism and the Moral Psychology of Community* (Chicago: University of Chicago Press, 2012); Amitai Etzioni, „The Democratisation Mirage“, *Survival: Global Politics and Strategy* 57 (јул 2015), 139–156.

⁸ Видети John Breuilly, *Nationalism and the State* (Chicago: University of Chicago Press, 1982), 8.

Моји аргументи изложени су на следећи начин:

У првом делу књиге, под називом „Национализам и западњачка слобода“, понудићу основни историјски оквир за разумевање сукоба империјализма и национализма, који се развио унутар западних нација. Уводим дистинкцију између политичког поретка заснованог на националној држави, која тежи да влада над само једном нацијом, и поретка чији је циљ да донесе мир и просперитет тако што ће ујединити човечанство у јединствени политички режим, што представља империјалистичку државу.⁹ Ова дистинкција заузима централно место у политичкој мисли јеврејске Библије (или Старог завета), и управо је она у освит реформације довела до тога да националне државе попут Енглеске, Холандије и Француске више не признају власт Светог римског царства. Тиме је почео период, дуг четири века, током којег су народи Западне Европе и Америке живели у новом протестантском поретку политичког света, у ком се национална независност и самоодређење сматрају основним принципима. И заиста, ови појмови почели су да се доживљавају као најдрагоценији људски иметак и основа за све наше слободе. Поредак који подразумева независне нације омогућио би разнородне облике самоуправе, религије и културе, у „свету експеримената“ који би донео корист читавом човечанству.

Све до почетка Другог светског рата многи су и даље веровали да је принцип националне слободе кључ за праведан, разнолик и релативно миран свет. Али Хитлер је све то променио, због чега данас живимо у свету у ком поједностављени наратив бесконачно понавља како је „национализам изазвао два светска рата и довео до Холокауста“. И заиста, ко би желео да буде националиста ако то значи да подржава расизам и незамисливо крвопролиће?

Будући да је национализам на тај начин оптужен за изазивање највећих зала нашег времена, не чуди нас што је некадашња наклоњеност националној независности с временом почела да бледи, да би на крају била сасвим дискредитована. Многи данас

⁹ Избегавао сам термин „држава-нација“, за који се обично сматра да значи да се нација састоји од оних појединаца који живе у датој држави. За однос између нације и државе видети поглавља IX и X.

сматрају да је снажна лична оданост националној држави и њеној независности не само непотребна већ и морално сумњива. Они више не мисле да су национална оданост и традиције оно што пружа чврсте темеље за уређење закона по којима живимо, за регулисање привреде и стратегија одбране и безбедности, за успостављање јавних норми које се тичу религије и образовања, или за одлучивање о томе ко живи у ком делу света. Нови свет који су они замислили јесте свет у ком се либералне теорије владавине права, тржишне економије и индивидуалних права – а све су оне потекле из домаћег контекста националних држава попут Британије, Холандије и Америке – сматрају универзалним истинама и одговарајућим основама за интернационални режим, због којих независност националне државе постаје непотребна.¹⁰ Другим речима, предлаже се нова „либерална империја“ која ће заменити стари протестантски поредак заснован на независним националним државама. Управо би империја требало да нас спасе од свих зала национализма.

Али јесу ли поборници новог империјализма исправно дефинисали национализам и добро описали одакле он потиче? Јесу ли у праву када национализму приписују највећа зла протеклог века? И да ли је одговор заиста у обновљеном империјализму?

По мом мишљењу, све то звучи изразито сумњиво. У другом делу књиге под називом „Одбрана националне државе“ изнећу аргументе којима ћу доказати да је свет заснован на независним националним државама најбоље политичко уређење, при чему ћу успут показати зашто бисмо морали да одбацимо империјализам који је тренутно врло модеран. У овом делу књиге дата је филозофија политичког уређења заснована на поређењу три

¹⁰ Овде и током читаве књиге либерализам сматрам рационалистичком политичком теоријом заснованом на претпоставкама да су људи по природи слободни и једнаки, и да обавезе према државама и другим институцијама произлазе из сагласности појединаца. Будући да је либерализам рационалистичка теорија, његови налози би требало да буду универзални и да се примењују у свим временима и на свим местима. Понекад је корисно да се посебно говори о „класичном либерализму“ који, поред тога, сматра да је политичка мотивација људи углавном усмерена ка заштити живота и имовине.

супротстављена начина организације политичког света која познајемо из искуства: поредак племена и кланова који је постојао у дословно свим преддржавним друштвима, интернационални поредак империјалистичке државе и поредак независних националних држава.

Најновији покушаји поређења „глобалистичког“ политичког поретка са светом националних држава били су усмерени на предложене економске и безбедносне предности које јединствени правни режим доноси читавом свету. Међутим, према становишту које ја заступам, аргументи засновани на економији и безбедности су исувише уски да би могли да пруже адекватно решење за проблем најбољег политичког поретка. У суштини, велики део онога што се одиграва у политичком животу мотивисано је питањима која потичу из наше припадности разним заједницама, као што су породица, племе и нација. Људи се рађају у таквим заједницама, или током живота постају део њих, и за њих их вежу чврсте везе изграђене на узајамној оданости чланова заједнице. И заиста, ми те заједнице сматрамо интегралним делом свог бића. Ако не сви, онда су свакако многи политички циљеви изведени из одговорности или обавезе коју осећамо, и то не према себи као појединцу већ према оном другом делу нашег бића које укључује нашу породицу, племе или нацију. У то спада и брига за живот и имовину чланова заједнице којој смо одани. Истовремено, снажно нас мотивишу и заједничка питања која нису толико материјална: у питању је потреба да се очува унутрашња кохезија породице, племена или нације, и потреба да се ојача њено јединствено културно наслеђе које ће се пренети на следећу генерацију.

Димензије политичке мотивације људи који желе да заштите свој живот, личну слободу и имовину не могу се прецизно описати. Заправо, сваком од нас потребно је, и желимо, још нешто, што бисмо могли назвати колективним самоодређењем: слобода породице, племена или нације. То је слобода коју осећамо када заједница којој смо одани ојача и развије оне посебне квалитете и карактеристике које јој у нашим очима дају јединствени значај.

У либералној политичкој традицији, жеља и потреба за таквим колективним самоопредељењем углавном се сматра примитивном

и сувишном. Ту се полази од тезе да се с доласком модерног доба људи ослобађају оваквих мотивација. Али моја теза гласи да се то, заправо, уопште не дешава. Британски и амерички концепти индивидуалне слободе нису универзални принципи које сви моментално могу да схвате или пожелеле, како се то често тврди. Ти принципи су управо културно наслеђе одређених племена и нација. Американци и Британци који покушавају да прошире те концепте на цео свет заправо настављају да остваре давнашњу жељу за колективним самоопредељењем, због које покушавају да повећају утицај и снагу сопственог културног наслеђа – чак и ако то значи да ће уништити наслеђе других који можда размишљају другачије.

Моји аргументи показују низ изразитих предности политичког света заснованог на независним националним државама. Између осталог, указујем и на то да поредак националних држава пружа највеће могућности за колективно самоопредељење; да он ствара одбојност према освајању других нација и отвара врата толерисању различитих начина живота; такође, он омогућава живот испуњен невероватно продуктивном компетитивношћу међу нацијама, будући да свака нација тежи томе да максимално развије своје способности, као и способности својих чланова. Осим тога, сматрам да нам снажна узајамна оданост која лежи у срцу националне државе пружа једини познати темељ за развој слободних институција и индивидуалних слобода.

Ова и остале тезе говоре нам да је свет независних националних држава најбољи политички поредак ком можемо да тежимо. То, међутим, не значи да би требало да заговарамо универзално право на самоопредељење, како је то Вудро Вилсон предложио. На свету постоји на хиљаде народа без држава који не могу или неће стећи националну независност, те се поставља питање који би положај принцип националне независности требало да има у односима између нација. Стога други део књиге завршавам разматрањима о томе колики би могао бити значај поретка националних држава на реалној међународној сцени где политичка независност не може бити увек и свуда примењена.

Аргумент који противници националистичке политике најчешће износе гласи да она подстиче мржњу и нетрпељивост. Сигур-

но је да и у томе има неке истине: у сваком националистичком покрету могу се наћи појединци који шире мржњу и нетрпељивост. Какав бисмо онда закључак могли да извучемо из те чињенице? Сматрам да је њен значај умањен сазнањем да универзалистички политички идеали – они врло истакнути, на пример, у Европској унији – заправо неизбежно стварају мржњу и нетрпељивост, и то макар једнако колико и националистички покрети. У трећем делу књиге под називом „Антинационализам и мржња“ истражујем управо овај феномен упоређивањем мржње између ривалских националних или племенских група које се осећају угроженим једна од друге, са мржњом коју заговорници империјалистичких или универзалистичких идеологија осећају према националним или племенским групама које одбијају да прихвате њихове тврдње о томе како они доносе спас и мир свету. Најчувенији пример мржње коју су донели империјалисти или универзалистичке идеологије можда је хришћански антисемитизам. Али ислам, марксизам и либерализам доказали су се као сасвим способни да запале сличну жестоку мржњу према групама које се одлучно противе универзалним доктринама које ови заговарају. Заправо, износим тезу да су либерално-империјалистички политички идеали постали један од најснажнијих извора нетолеранције и мржње који се данас могу наћи у западном свету. Ово, наравно, само по себи не представља препоруку за национализам. Али нам ипак говори да се у начелу мржња може пронаћи у политичким покретима, и да би спор између национализма и империјализма требало разрешити на неким другим основама.

У закључку названом „Врлина национализма“ описујем у краћим цртама однос између национализма и личног карактера. Читавог живота сам слушао како сви понављају да национализам квари личност људи. Тај став чуо сам од хришћана и муслимана, од либерала и од марксиста, и сви су сматрали да је национализам порочан јер покушава да између људи подигне баријере које би, заправо, требало да уклањамо. Моји ставови су другачији. У очевом дому научили су ме да је врлина бити националиста. У књизи ћу објаснити како је то могуће, и показати да оријентисаност ка поретку независних нација може утрти пут одређеним позитив-

ним аспектима карактера, које је знатно теже (ако не и немогуће) остварити уколико остајемо посвећени сновима о империји.

* * *

И даље је нејасно у ком ће смеру кренути обновљени национализам у Британији, Америци и другим државама. Али, без обзира на правац којим политички ветрови почну да дувају, извесно је да линија раздора откривена у средишту јавног живота Запада неће скоро нестати. Политике нација се тренутно регрупишу дуж те линије, раздвајајући оне који желе да задрже старе националистичке темеље нашег политичког света од образованих елита које су се у мањој или већој мери окренуле будућности под империјалистичким поретком. Стога данас тешко да постоји тема која завређује више пажње од национализма и империјализма.

Разрађујући ту тему, користићу и развијати политичке концепте као што су нација, империја, независност, национална слобода, самоопредељење, оданост, племе, традиција и толеранција. Многи од наведених појмова имају помало старински призив, али овде ћу замолити читаоца за мало стрпљења. Тачно је да су ови и њима слични концепти последњих година у великој мери скрајнути у корист дискурса који покушава да објасни политичке проблеме скоро искључиво помоћу израза као што су држава, једнакост, лична слобода, права, пристанак и раса. Али овако сужено политичко видно поље, само по себи, представља једну од главних потешкоћа са којима се данас сусрећемо. Свет политике не може се свести на ове појмове и сваки покушај таквог свођења води до слепила и дезоријентисаности која ће уследити када почнемо да се сударамо са стварима које су и даље сасвим стварне, чак и ако више не можемо да их видимо. Шири распон политичких концепата прилагођених данашњем времену може учинити много више како би проширио наше видно поље и одагнао конфузију која нас је обузела. Кад будемо могли јасно да видимо пут, биће много лакше и одлучити у ком правцу треба кренути.

**НАЦИОНАЛИЗАМ И
ЗАПАДЊАЧКА СЛОБОДА**

Две визије светског поретка

1

Политику западних нација већ вековима карактерише борба између две супротстављене визије светског поретка: 1) поредак слободних и независних нација, које следе политичка добра у складу са сопственим традицијама и схватањима, и 2) поредак народа уједињених у јединствени правни режим, који је прогласила и који одржава једна наднационална власт. Током последњих генерација, прву визију заступале су земље као што су Индија, Израел, Јапан, Норвешка, Јужна Кореја, Швајцарска и наравно Велика Британија, након свог заокрета ка независности. Другу визију пропагира већи део лидера Европске уније, који су још Уговором из Мастрихта потврдили своју посвећеност концепту „све ближе уније“ народа, и који још од тада уводе европске законе и валуту у већину земаља чланица, истовремено захтевајући слободно кретање људи између земаља чланица.¹ Сједињене Државе, које су још од оснивања посвећене идеалу независне националне државе, у највећој су мери успеле да очувају такав

¹ Потписнице Уговора о успостављању Европске заједнице из 1957. године тврде да су „одлучне да поставе темеље све ближе уније међу народима Европе“. У Свечаној декларацији о Европској унији од 1983. („Штутгартска декларација“), десет европских влада сложило се о „све ближејој унији међу народима и државама чланицама Европске заједнице“. Такође се у Уговору из Мастрихта о успостављању Европске уније из 1992. године наводи да „овај уговор означава нову фазу у процесу стварања све ближе уније међу народима Европе“ (наслов I, члан А).

свој карактер све до Другог светског рата. Али од почетка трке са Совјетским Савезом, а посебно након окончања Хладног рата, оне су се удаљиле од овог модела националне независности, све гласније захтевајући успостављање светског правног поретка који би требало наметнути свим нацијама, и то средствима америчке моћи.²

Сукоб између ове две визије најбољег политичког поретка стар је колико и сâм Запад. Идеја о томе да би политички поредак требало да буде заснован на независним нацијама представљала је важну одлику античке израиљске мисли, како је то и исказано у јеврејској Библији (тј. у Старом завету).³ И иако се већим делом своје историје западна цивилизација водила сновима о универзалној империји, захваљујући чињеници да је Библија у срцу ове цивилизације, идеја о самоодређујућој, независној нацији стално ће се, изнова, враћати у фокус.⁴

Зашто се Библија толико бави темом независности нација? Светом израиљских пророка владао је низ империјалних сила: Египат, Вавилонско и Асирско царство и Персија, које су једна другу наслеђивале. Упркос свим разликама, свако царство је тежило томе да успостави универзални политички поредак у читавом човечанству, будући да су их богови послали да сузбију непотребне расправе међу народима и да створе јединствену интернационалну империју у којој ће људи моћи да живе заједно у миру и благостању. „Нико није остао гладан и жедан за моје владавине“, писао је фараон Аменемхат неколико векова пре Аврама. „Људи су живели у миру који сам ја створио.“⁵ И ово није било

² Идеја о Сједињеним Државама као империји са прекоморским поседи-ма накратко је обузела америчко политичко руководство 1890-их, али је брзо дошла на лош глас. О уставном положају Америке као независне националне државе, и последицама овог статуса на њене спољне односе, видети Rabkin, *Law Without Nations?*, 98–129.

³ Yoram Hazony, *The Philosophy of Hebrew Scripture* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2012), 103–160; Rabkin, *Law Without Nations?*, 9–11.

⁴ Видети први део, белешка 23, доле.

⁵ Наведено у Harold Nicolson, *Monarchy* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1962), 20.

тек испразно хвалисање. Тиме што су на великим територијама окончале ратове и што су локално становништво упрегли у продуктивне пољопривредне послове, империјалне силе су заиста биле у позицији да милионима људи донесу релативно стабилан мир и да уклоне претњу глади. Онда не треба ни да нас чуди то што су империјални владари античког света сматрали да је њихов задатак да, како је то описао вавилонски владар Хамураби, „доведу четири четвртине света под своју послушност“. Управо је та послушност омогућила спас од рата, болести и глади.⁶

Ипак, упркос очигледним економским предностима египатског или вавилонског мира који ће ујединити човечанство, Библија је рођена из дубоко укорененог противљења том циљу. Израилски пророци сматрали су Египат „кућом ропства“, и нису штедели речи у осуди крвопролића и округлости које су пратиле империјална освајања и империјални начин управљања, ропство, убиства и отимања жена и имовине.⁷ Према њиховим речима, све је то потекло из египатске идолатрије, из њихове потчињености боговима који би оправдали сваку жртву све док она служи ширењу империје мира и максималној производњи жита.

Да ли је постојала одржива алтернатива универзалној империји? Антички Блиски исток имао је доста искуства са локализованим политичким центрима моћи у виду држава-градава. Али они су најчешће били беспомоћни пред империјалном војском и идеологијом универзалног царства која ју је мотивисала. Тек у Библији налазимо прве реалне представе једне другачије могућности: у питању је политички поредак заснован на независности нација, које живе у оквиру одређених граница поред других независних нација.

Под појмом нација подразумевам одређен број племена која деле исти језик или религију, и која имају заједничку историју

⁶ G. R. Driver and John C. Miles, trans., *The Code of Hammurabi*, (Oxford, UK: Clarendon, 1955); James B. Pritchard, ур., *Ancient Near Eastern Texts* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1969), 163.

⁷ За „кућу ропства“, видети: Друга књига Мојсијева 13.3, 20.2; Пета књига Мојсијева 5.6 (Библија, Стари завјет, превео Ђуро Даничић, Британско и инострано библијско друштво, Београд, 1991).

удруживања с циљем заједничке одбране или остварења неких других крупних подухвата.⁸ Библија систематски промовише идеју да би чланови нације једни друге требало да сматрају „браћом“, а Мојсијев закон је Израиљцима понудио оквир који ће их окупити у оно што бисмо данас звали национална држава.⁹ Краљ те државе бирао би се „између ваше браће“. Исто тако, и пророци би били изабрани „исред тебе, између браће твоје“. То је било и за свештенике који би чували традиционалне законе нације и који би били задужени за то да их и краљ научи тако „да се не би подигло срце његово изнад браће његове“.¹⁰ Штавише, Мојсије је поставио и границе за Израел, наложивши свом народу да се држи подаље од околних краљевстава као што су Моав, Едом и Амон, који заслужују сопствену независност. И још им у име божје поручује:

(...) али се и ви добро чувајте. Немојте приметити боја с њима, јер нећу вам дати земље њихове ни стопе, јер сам дао Исаву гору Сир у нашљедство... немој пакостити Моавцима ни приметити боја с њима,

⁸ У овој књизи разликујем нацију од племена и кланова који заједно чине нацију. Реч људи користићу слободније да њоме означим националне, племенске или клановске групације без обзира на њихов обим. За дискусију, видети поглавље IX.

⁹ О древном израиљском краљевству као класичној националној држави видети: Hans Kohn, *The Idea of Nationalism* (Toronto: Collier, 1944), 27–30; Steven Grosby, *Biblical Ideas of Nationality* (Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 2002); Anthony Smith, *Chosen Peoples* (Oxford, UK: Oxford University Press, 2003); Aviel Roshwald, *The Endurance of Nationalism* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2006), 14–22; David Goodblatt, *Elements of Ancient Jewish Nationalism* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2006), 21–26; Doron Mendels, *The Rise and Fall of Jewish Nationalism* (New York: Doubleday, 1992). Библијска историја Израела, заправо, не приказује националну државу као идеал. Божја почетна жеља је да се израелитско национално јединство оствари у поретку племена и кланова и без сталне владе. Управо неуспех овог поретка описан у Књизи о судијама доводи до тога да Бог пристане на успостављање државе. Видети: Књига о судијама, посебно 17–21, и Прва књига Самуилова 1,8; Hazony, *The Philosophy of Hebrew Scripture*, 144–154.

¹⁰ За краља, в. Пету књигу Мојсијеву 17.15, Књигу пророка Јеремије 30, 21. За пророке, в. Пету књигу Мојсијеву 18.15, 18. За свештенике који уче краља, в. Пету књигу Мојсијеву 17.18–20.

јер ти нећу дати земље њихове у нашљедство; јер дадох синовима Лотовијем у нашљедство Ар. И доћи ћеш близу синова Амоновијех; немој им пакостити ни заметати доја с њима, јер ти нећу дати земље Амонске у нашљедство, јер је дадох синовима Летовим у нашљедство.¹¹

И ово нису усамљени примери: у целој Библији може се видети да израиљски пророци не теже успостављању империје, већ им је циљ слободна и јединствена нација која живи у правди и миру са другим слободним нацијама.¹²

Тако нам Библија, заправо, нуди нов политички концепт: државу једне нације која је уједињена, која сама управља својом земљом и није заинтересована за то да потчини своје суседе. Таквом државом не владају странци који одговарају владару у некој далекој земљи, већ краљеви и владари, свештеници и пророци који и сами потичу из народа – то су појединци за које се, управо стога, сматра да ће боље ослушкивати потребе свог народа, своје „браће“, укључујући и оне мање срећне међу њима.

Осим тога, будући да је израиљски краљ човек из народа а не представник неке апстрактне универзалне амбиције, његове се моћи могу и ограничити како би се спречиле злоупотребе. За разлику од египатских и вавилонских краљева, израиљски краљ према Мојсијевим законима нема овлашћење да доноси законе, јер су они наслеђе његовог народа а не нешто што је подложно његовом тренутном расположењу. Исто тако он није у могућности да именује свештенство, чиме би законе и религију заправо потчинио себи. Осим тога, Мојсијеви закони ограничавају права краља у погледу пореза и ропства, баш као што га и границе

¹¹ Пета књига Мојсијева 2.4–6, 9, 19.

¹² Позиви на уједињење подељених израиљских племена под једну владу налазе се у: Књига пророка Исаије 11,13–14; Књига пророка Јеремије 3,18, 30,21, 50,4; Књига пророка Језекиља 34,23, 37,15–24; Књига пророка Осие 2.2. Упореди: Књига пророка Исаије 9,21; Књига пророка Јеремије 33,24. У вези са слободом других нација, видети Јеремијин позив за обнову Моава (48.47), Амона (49,6) и Елама (49,39); видети такође: Књига пророка Данила 11.41. Приметити и тугу изражену за Моавом у: Књига пророка Исаије 15.5, 16.11. Обнова Израела описана је као део пријатељства са Египтом и Асиријом у Књизи пророка Исаије 19.23–25.

Израела спречавају да се поведе за сном универзалног освајачког похода.¹³

Важно је приметити да израиљско схватање нације нема никакве везе са биологијом, или са оним што називамо раса.¹⁴ За библијске нације, све се заснива на заједничком схватању историје, језика и религије, што се преноси са родитеља на децу, али где су и странци такође добродошли.

Тако и *Књига изласка* учи да је било много Египћана који су се придружили израиљским робовима који су напустили Египат, и који су на Синајској гори заједно са осталим Израиљцима примили Десет божјих заповести (чији би прецизнији превод гласио Десет прописа). Слично томе, Мојсије је позвао Јовава Мадиганина да се прикључи јеврејском народу. А Рута Моавка постала је део Израиља када је постала спремна да каже Нојемини „твој је народ мој народ, и твој је Бог мој Бог“, при чему је њен син био праотац краља Давида. Спремност самог Израиља да прими ове странце у своје редове зависила је пре свега од њихове спремности да прихвате израиљског Бога, законе и схватање историје. Уколико не прихвате ове кључне аспекте израиљске традиције, никада неће постати део израиљске нације.¹⁵

¹³ Пета књига Мојсијева, 17.14–20.

¹⁴ Термин „раса“ није добио своје садашње строго биолошко значење све до краја деветнаестог века. После Другог светског рата појмови као „етницитет“ и „етничка група“ створени су да замене овај термин, који јесте окаљан повезаношћу са нацистичким теоријама расе. Azar Gat, *Nations* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2013), 27.

¹⁵ Каже се да су се нејевреји придружили Израелу током одласка из Египта у: Друга књига Мојсијева 12,38; Четврта књига Мојсијева 11,4. За Јотора, видети: Четврта књига Мојсијева 10,29; Књига о Рuti на 1.16. Мозаичка казна карет, која значи да је неко „одсечен“ од народа, јесте посебно намењена онима који не учествују у најосновнијим аспектима израиљске нације: обрезивање (Прва књига Мојсијева 17,14); пост на Јом Кипур (Друга књига Мојсијева 12,15, 19); и одржавање сексуалне чистоте (Трећа књига Мојсијева 18,1–29). Такође видети Четврту књигу Мојсијева 15,31; Мишна Керитот 1.1; Maimonides, *Commentary on the Mishna* за Керитот 1.1, који нуди опсежнији списак, укључујући поштовање суботе и Пасхе.

Римска црква и њена визија империје

Јевреји нису били једини народ који је увидео потенцијал националног облика политичког организовања и доживео га као бедем одбране од тираније универзалне империје. Грчки историчар Полибије оптужио је грчке градове-државе да у рату који су изгубили од Рима нису делали као јединствена нација. Грчка национална држава никада у историји није постојала. Али Полибије је пред собом имао примере Јермена и Јевреја под Макабејцима – две нације које су се за Полибијевог живота успешно побуниле против селеукидско-грчке власти и које су се оствариле као независне националне државе, због чега је он очигледно гајио наду да ће се једног дана ујединити и Грчка.¹⁶

Током већег дела историје западних народа, међутим, идеал националне независности углавном је стајао по страни. Хришћанство је напослетку успело да се учврсти као државна ре-

¹⁶ Polybius, *Histories*, 5.104. (Полибије, Историје, том 1 и 2, Матица српска, Нови Сад, 1988). Насупрот томе, он извештава да је Филип Македонски са презиром изјавио: „Шта је та Грчка из које захтевате да се евакуишем?“ (18.5). Изрази лојалности грчкој нацији у целини такође могу се наћи између осталих и код Херодота и Исократа. Видети Roshwald, *The Endurance of Nationalism*, 26–30. Али чини се да никада нису постајали ни грчка национална држава ни филозофско или књижевно дело које описује тако уједињену националну државу. За дискусију о античким националним државама Едому, Араму и Јерменији, видети Grosby, *Biblical Ideas of Nationality*, 120–165. Шири преглед древних националних држава на Блиском истоку и у Азији је Azar Gat, *Nations*, 89–110.

лигија Рима. У том процесу, оно је усвојило римски сан о универзалној империји као и пројекат римског права који је тежио да обезбеди јединствени оквир за *pax Romana*, односно римски мир, који би обухватио све нације.¹⁷ Више од хиљаду година хришћанство се тако поистовећивало не са идеалом слободних нација који су предлагали израиљски пророци већ управо са оном тежњом која је омогућила успон империјалног Египта, Асирије и Вавилоније: тежњом успостављања универзалне империје мира и благостања.¹⁸

Сматрајући себе „католичком“ или универзалном црквом, Римска црква је (у теорији, а често и у пракси) била савезник владарâ Светог немачког римског царства, којима је поверено успостављање универзалне хришћанске империје. По томе се римокатоличка политичка мисао могла поредити са мишљу муслиманских калифа и кинеских царева, који су такође сматрали да им је поверено да свету донесу мир и благостање под окриљем универзалне империје којом управљају.¹⁹

¹⁷ Као што то изражава Цицерон, римски државник и филозоф, „Неће бити различитих закона у Риму или Атини, или другачијих закона сада и у будућности, већ један вечни и непроменљиви закон важиће за све народе и за сва времена.“ *On the Commonwealth*, 3.33. (Цицерон, *Држава*, Плато, Београд, 2002). Стоицизам је уско повезан са идејом о „светском грађанству“, или космополитизму, и потиче од Диогена Киника. Видети: Malcolm Schofield, *The Stoic Idea of the City* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1991); Julia Annas, *The Morality of Happiness* (Oxford, UK: Oxford University Press, 1993), 159–179.

¹⁸ О римској тежњи ка универзалној империји и о томе како је хришћанство прихватило овај римски циљ, видети: Anthony Pagden, *Lords of All the World* (New Haven, CT: Yale University Press, 1995), 11–62. О хришћанском поретку у Европи и потрази за „хришћанским миром“, видети: Garrett Mattingly, *Renaissance Diplomacy* (New York: Dover, 1988).

¹⁹ Како је то рекао османски султан Мехмед Освајач, очигледно после исламског освајања Цариграда 1453. године, „Мора да постоји само једно царство, једна вера и један суверенитет у свету“. Ralph Manheim (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1978 [1953]), 112. После пада Цариграда, Русија је преузела претензију да буде „Трећи Рим“ и заштитник читавог хришћанства, што је такође родило дугу традицију руског универзалног царства. Видети, Smith, *Chosen Peoples*, 98–106; Henry Kissinger, *World Order* (New York: Penguin, 2014), 51–59 (Henri Kisindžer, *Svetski poredak*, Klub plus, 2015).

Али хришћанска политичка мисао разликовала се од оне која је карактерисала ислам и Кину по најмање једном кључном аспекту: хришћанство је имало јеврејску Библију, са визијом правде у свету независних нација.²⁰ Та визија је непрестано правила проблеме идеји универзалне католичке империје, и поред тога што су многи хришћански мислиоци оклевали да у потпуности прихвате Стари завет. Управо је присуство јеврејске Библије у хришћанском канону обликовало јединствену историју француског католичанства, које је национални карактер обликовало према библијском Давидовом краљевству и које се тврдоглаво опирало контроли папа и владара. Оно је такође обликовало и јединствене национално-религиозне традиције Енглеза, Пољака и Чеха, и то знатно пре реформације.²¹

Када се у шеснаестом веку појавио протестантизам, заједно са открићем штампарске машине која је омогућила ширење Библије преведене на националне језике, нови позив на слободу тумачења Писма без ауторитета Католичке цркве није утицао само на религиозну доктрину. Посебно под утицајем мислилаца окренутих Старом завету, као што су Улрих Цвингли и Жан Калвин, протестантизам је прихватио јединствене националне традиције народа побуњених против идеја и институција које су сматрале страним и убрзо се повезао са њима. Године 1534, Хенри VIII је прогласио независност енглеско-англиканске нације, а тај статус је и коначно потврђен поразом који је 1588. његова кћи Елизабета нанела шпанској католичкој освајачкој флоти.²² Револт који су

²⁰ О развоју националне државе у хришћанској Европи и одсуству таквих држава под исламом, видети: Grosby, *Biblical Ideas of Nationality*, 6, п. 17.

²¹ Као што Хастингс пише, „Стари завет је пружио парадигму. Нације су је, једна за другом, примењивале на себе, ојачавајући свој идентитет у том процесу.“ Hastings, *The Construction of Nationhood*, 196. За Француску, видети: Joseph Strayer, „France: The Holy Land, the Chosen People, and the Most Christian King“, у *Medieval Statecraft and Perspectives of History*, ур. John Benton и Thomas Bisson (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1971), 300–314. За Чехе, видети: Howard Kaminsky, *A History of the Hussite Revolution* (Berkeley: University of California Press, 1967); Derek Sayer, *The Coasts of Bohemia* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1998).

²² Пишући о Закону о супремацији Хенрија VIII, Роберт Цексон наглашава да ово није „био само сукоб између ... Хенрија и папе. Био је фундаментални-

Холанђани осећали према својим шпанским врховним владарима на сличан је начин изазвао калвинистичку побуну против католичке империје, што је кулминирало холандским проглашењем независности 1581. године. Шкотски национални савези (обликовани према библијским јеврејским националним савезима) имали су сличне мотиве. Слика коју су ови протестантски народи имали о себи као о праведно независним нацијама наспрам империјалне власти често је била обликована према израиљским напорима за освајање сопствене националне и религијозне слободе и ослобођење од египатске и вавилонске универзалне империје.²³

Често се каже да је Тридесетогодишњи рат, окончан Вестфалским миром 1648, заправо био „рат религија“ који су водили про-

ји: сукоб између концепције јавног живота организоване на космополитској теолошко-политичкој основи, наспрам друге изграђене на основама засебног краљевства, које наговештава националну државу“. Robert Jackson, *Sovereignty* (Malden, MA: Polity Press, 2007), 44–48, нарочито 47. За Енглеску као модел за све будуће европске национализме, видети: Hastings, *The Construction of Nationhood*, 35–65, 96–97; Liah Greenfield, *Nationalism* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992).

²³ Учинак хебрејске Библије на независне националне државе Западне Европе разматран је у низу важних студија, укључујући: Hastings, *The Construction of Nationhood*; Philip Gorski, „The Mosaic Moment“, *American Journal of Sociology* 105 (2000), 1428–1468; Grosby, *Biblical Ideas of Nationality*, passim, нарочито 217–231; Fania Oz-Salzberger, „The Jewish Roots of Western Freedom“, *Azure* 13 (Лето 2002), 88–132; Smith, *Chosen Peoples*; Anthony Smith, „Nation and Covenant“, *Proceedings of the British Academy* 151 (2006), 213–255; Arthur Eyffinger, „Introduction“ to Petrus Cunaeus, *The Hebrew Republic*, превод Peter Wyetzner (Jerusalem: Shalem Press, 2006); Arthur Eyffinger, „How Wondrously Moses Goes Along with the House of Orange! Hugo Grotius’ ‘De Republica Emendanda’ in the Context of the Dutch Revolt“, у *Political Hebraism*, ур. Gordon Schochet, Fania Oz-Salzberger, Meirav Jones (Jerusalem: Shalem Press, 2008), 57–71; Eric Nelson, *The Hebrew Republic* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010); Glenn Moots, *Politics Reformed* (Columbia: University of Missouri Press, 2010); Diana Muir Appelbaum, „Biblical Nationalism and the Sixteenth Century States“, *National Identities* (New York: Routledge, 2013), 1–16; Meirav Jones, „Philo Judaeus and Hugo Grotius’s Modern Natural Law“, *Journal of the History of Ideas* 74 (July 2013), 339–359; Ofir Haivry, *John Selden and the Western Political Tradition*; Yechiel Leiter, *John Locke’s Political Hebraism* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, у најави); као и разни есеји у часопису *Hebraic Political Studies*, доступни на страници www.hpstudies.org/20/Issue.aspx.

тестанти и католици. Али то није сасвим тачно. Рат је заправо подстакао националне државе у настанку – католичку Француску, калвинистичку Холандију и лутеранску Шведску – да устану против немачке и шпанске војске посвећене идеји да универзална империја заправо одражава божју вољу, и да таква империја може донети истинско благостање човечанству. Концепт универзалне хришћанске империје, који је тринаест векова снажно доминирао политичком имагинацијом Запада, коначно је и дефинитивно поражен управо у Тридесетогодишњем рату.²⁴

²⁴ Све то није спречило Луја XIV, француског Краља сунца да касније покушава да успостави сопствену универзалну империју. Видети: Franz Bosbach, „The European Debate on Universal Monarchy“, у: David Armitage, ур., *Theories of Empire, 1450–1800* (New York: Routledge, 1998), 81–98.